

обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Краматорськ-Київ, 2024. 40 с. URL : https://drive.google.com/file/d/19Z0ynG_adGRJ8vmWK_Z9co0IXqpSKZuU/view?usp=sharing. (дата звернення : 12.05.2024).

4. Практичні роботи з географії в тестових завданнях (6,8–11 класи): збірка дидактичних матеріалів / уклад. О. Д. Бойко. Краматорськ-Київ, 2024. 194 с. URL : <https://drive.google.com/file/d/1K3Cfytt43YWxzWTOioJsfU26sjxxqWJD/view?usp=sharing> (дата звернення : 11.05.2024).
5. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році : лист МОН від 12.09.23 № 1/13749-23. *Освіта.ua* : [сайт]. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89974/ (дата звернення : 17.05.2024).
6. Суходольська І. Л. Особливості використання GIS-технологій на уроках географії: Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах : проблеми, пошуки, перспективи : збірник наукових праць / за ред. проф. Д. В. Лико; Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне : Видавець О. Зень, 2020. 81 с.
7. STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (9–10 листопада 2017 року, м. Київ). К.: ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2017. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10120/1/Barna_Kyiv.pdf. (дата звернення : 11.05.2024).

Світлана МАЛІКОВА,

*методист відділу природничих дисциплін та STEM-освіти
Донецького ОІППО*

Галина ГУНДАРЕВА,

*завідувач відділу природничих дисциплін та STEM-освіти
Донецького ОІППО*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ В МЕЖАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ (для вчителів біології)

Проведення досліджень у межах професійної діяльності є потужною формою професійного розвитку вчителя біології, яка змінює ставлення вчителя до викладання навчальної дисципліни. Як це відбувається на практиці?

Дослідження вчителів цінне тим, що воно спрямовано на практичне застосування наукових здобутків та ґрунтується на аналізуванні результатів у реальних умовах освітнього процесу. Це дозволяє педагогам самостійно відслідковувати власні інтереси та потреби, оскільки вчителі досліджують те, що вони та їхні учні роблять під час навчання, тобто практикують дослідження у своїй професійній діяльності, розширюють та збагачують власні професійні компетенції.

Педагогічна діяльність є багатогранною. Об'єктивні й суб'єктивні фактори професійної діяльності вчителя це визнають. Поєднання факторів педагогічної діяльності вчителя, наявність своєрідного механізму постановки та вирішення виховних й освітніх завдань, різноманіття засобів та умов їх розв'язання – усе це є передумовою змін у набутті вчителем власного неповторного стилю викладання та професійного розвитку.

Сучасного вчителя ми розглядаємо як агента якісних змін, який розвиває індивідуальність учнів та забезпечує їхню свободу вибору. У своїй професійній діяльності сучасний учитель повинен усвідомити, яким має бути освітній процес у конкретному класі, конкретному закладу освіти.

Керуючи навчальною діяльністю учнів, постійно аналізуючи її, учитель надає діяльності бажаного спрямування та оцінює її. Водночас педагог постійно аналізує і свою діяльність – від змісту та способів постановки завдань залежить характер навчальної діяльності учнів, а це визначає процес і зміст формування особистості. Такою є загальна схема роботи сучасного вчителя.

Характеристика складових діяльності суб'єктів освітнього процесу

Діяльність учителя	Діяльність учня
Формулювання разом з учнями мети та завдань навчання біології.	Створення позитивної мотивації до навчання біології.
Повідомлення нових біологічних знань.	Сприйняття нових біологічних знань, формування вмінь.
Управління процесом усвідомлення і набуття знань та вмінь.	Аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, систематизація, інтерпретація.
Управління процесом пізнання наукових теорій і законів.	Пізнання теорій, закономірностей і законів, розуміння причинно-наслідкових зв'язків.
Управління процесом переходу від теорії до практики, формування компетентностей.	Набуття вмінь і навичок, їх систематизація, набуття предметних і ключових компетентностей.
Організація евристичної та дослідницької діяльності.	Самостійне вирішення навчальних проблем.
Перевірка, оцінка змін у навчанні, вихованні та розвитку учнів.	Рефлексія, самоконтроль, самодіагностика досягнень.

На прикладі характеристики складових діяльності суб'єктів освітнього процесу з біології (таблиця 1) ми бачимо, що спільна діяльність учителя та учнів визначається дидактичною метою, яка формує зміст навчання. А зміст навчання містить усю біологічну інформацію, яку за допомогою ефективних форм, методів та засобів навчання вчитель передає учням і керує процесом засвоєння.

У педагогічному процесі вчитель може досягти успіху лише через застосування головних закономірностей перебігу процесу навчання і виховання та через постійне вдосконалення власного педагогічного мислення.

Теорія педагогічної дидактики дає загальну орієнтацію для дій, пропонує певні зразки вирішення педагогічних завдань. Але щоразу на практиці кожен учитель загальні положення чи принципи застосовує з урахуванням конкретних обставин, особливостей певної педагогічної ситуації.

У своїй роботі педагогу багато чого доводиться досягати, покладаючись на власний досвід, поєднувати знання з інтуїцією, аналізувати результати проб, виправляючи допущені помилки. Навіть те, що в нормативно-правових актах роботи освітньої галузі чи в методичних рекомендаціях різних державних і наукових установ подано зміст і способи організації діяльності учнів з використанням певного діагностичного інструментарію, ще не означає, що вчитель отримав готовий алгоритм педагогічної дії, який гарантує стовідсотковий позитивний ефект.

Наукові здобутки вчитель має зробити своїми. Це означає, що він повинен випробувати у власній професійній діяльності ефективність проблемного навчання, диференційованого та особистісно зорієнтованого підходів тощо. Педагогічний процес є активним і динамічним, він відбувається тут і зараз, є емоційним, постійно збагачується новими духовними та матеріальними досягненнями суспільного життя. Тому неможливо досягнути всі таємниці педагогіки – їх треба постійно «усвідомлювати через призму сьогодення». Дидактичний інструментарій, що є робочим сьогодні, завтра може видатися недостатнім чи навіть застарілим. Пошукове завдання, яке ще вчора було для школярів цікавим та викликало їхню активність, сьогодні стає простим, отже, втрачає свою пошукову, творчу спрямованість. Новизна педагогічного засобу зникає. І знову треба запропонувати щось якісно нове.

Педагогічний процес і в теорії, і в її практичному впровадженні – результат діяльності педагога. Але крім самого педагога в цьому процесі беруть участь ще й автори підручників і посібників, інші колеги-учителі, здобувачі освіти. Основою освітньої діяльності є насамперед досягнення педагогічної науки. Однак наука вказує для педагога лише загальний напрям до мети. Вчитель використовує рекомендації науки в конкретних педагогічних ситуаціях, творчо поєднуючи відомі педагогічні засоби та видозмінюючи ці засоби щодо конкретних ситуацій. Кожному педагогу корисно оволодіти методами та прийомами аналізу перспективного досвіду своїх колег, а це

означає навчитися вести спостереження за діяльністю учасників освітнього процесу, уміти виділяти головне, узагальнювати, аналізувати. Іншими словами треба знати технологію педагогічного дослідження та застосовувати її у власній професійній діяльності на постійній основі. Допомога вчителю в розбудові його власного педагогічного дослідження є пріоритетним завданням відділу природничих дисциплін та STEM-освіти у 2024-2025 навчальному році. Фахівцями відділу заплановано пролонгована майстерка з методики проведення педагогічних досліджень та вивчення перспективного педагогічного досвіду вчителів біології Донецької області.

Незважаючи на ситуацію в країні, практика закладів освіти Донеччини доводить, що саме дослідницький компонент зближує науковий пошук і освітній процес, стимулює кожного вчителя запроваджувати у власну практику компоненти педагогічного дослідження.

Учитель, який впроваджує у свою практику навіть певні компоненти педагогічного дослідження, свідомо здійснює цілеспрямованим пошук способів і засобів удосконалення педагогічного процесу з використанням певного апробованого дидактичного інструментарію, теоретичних та емпіричних методів. Безперечно, що таке дослідження спрямоване на здобуття нових знань, успішну професійну діяльність учителя, на відміну від науково-педагогічного дослідження, яке спрямоване на здобуття нових знань у науці. Разом з тим, творчий учитель у процесі дослідження часто є джерелом нових знань не тільки для себе – ці ж знання стають відкриттями для різних напрямів наукової думки.

Творчий учитель завжди прагне впровадити щось нове та перевірити це на практиці, щоб отримати вірогідні дані про результати цього впровадження. Тому вчитель безпосередньо включається у власну дослідницьку діяльність. Перед педагогом, який розпочинає науковий пошук, постає багато запитань. Що означає бути дослідником? Чи здатний учитель на це? Які особистісні риси мають бути притаманні дослідникові та які знання і вміння потрібні йому?

Загалом бути вчителем-дослідником означає вміти знаходити нове в педагогічних явищах, виявляти в них невідомі зв'язки й закономірності. А це потребує передусім загальної культури та високої фахової підготовки, певного досвіду освітньої діяльності та спеціальних знань і вмінь, притаманних саме дослідницькій роботі. Зокрема, треба вміти спостерігати й аналізувати явища; узагальнювати результати спостережень, виділивши найголовніше; за певними ознаками передбачати розвиток явищ у перспективі; поєднувати точний розрахунок з уявою й інтуїцією тощо. Складність педагогічних явищ із незавершеністю їх логічного аналізу та недостатньою інформованістю про них робить проблему наукового пошуку особливо актуальною [5, 13–14].

Учитель, який вивчає конкретну проблему, розробляє оригінальний діагностичний інструментарій для виміру досліджуваних учнівських рис. Педагог добирає завдання розвивального характеру, щоб експериментально підтвердити або спростувати запропоновану на початку дослідження гіпотезу. Це тривалий процес, який потребує власного часу, розуміння та багатофакторного аналізу результатів. Проводячи дослідження, учитель підвищує рівень своїх теоретичних знань, систематично вивчає філософську, педагогічну, психологічну та методичну літературу; бере участь у семінарах і науково-практичних конференціях; оволодіває методами наукового дослідження, зокрема й методикою педагогічного експерименту; набуває вміння об'єктивно аналізувати процес своєї діяльності й оцінювати результати дослідження, подавати матеріали дослідження у формі наукового звіту, доповіді, статті, методичних рекомендацій. У підсумку все це призводить до істотного зростання творчого потенціалу вчителя та вдосконалення його педагогічної майстерності.

У 2024–2025 навчальному році фахівцями відділу природничих дисциплін та STEM-освіти передбачено проведення низки методичних заходів з робочою назвою «Наука в школу», основною метою яких є розвиток дослідницької та предметної компетентностей учителів біології. Спікерами методичних заходів стануть провідні науковці та методологи України. Зустрічі з науковцями та участь у реальних дослідженнях дадуть творчий поштовх учителям Донеччини розвивати власні дослідницькі компетентності та проводити власні педагогічні дослідження.

Отже, вміння організувати педагогічне дослідження, в основі якого лежить експеримент, а відтак узагальнити й показати результати своєї діяльності є важливою складовою розвитку творчого потенціалу вчителя. Педагоги одночасно є учасниками, спостерігачами та дослідниками педагогічного процесу. Завдяки цим ролям вони виконують такі завдання:

1. Розробляють діагностичний інструментарій, враховуючи власний інтерес щодо розбудови освітнього процесу та ефективності навчання учнів.

2. Систематично збирають дані та вдосконалюють власну дослідницьку компетентність.
3. Аналізують отримані дані.
4. Оприлюднюють результати власних досліджень на різних професійних платформах.
5. Створюють професійні спільноти.
6. Відповідають за власний професійний розвиток та кар'єрне зростання.

Для ефективного формування і зміцнення сучасного наукового світогляду та популяризації наукових знань серед учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти, розвитку дослідницької компетенції вчителя біології **рекомендуємо**:

1. Підвищувати свій фаховий рівень, критично аналізувати традиційні методи роботи, прагнути досягти успіхів у педагогічній діяльності.
2. Проводити власні науково-педагогічні дослідження (самостійно проводити експеримент, збирати й аналізувати наукові факти, узагальнювати їх, систематизувати, теоретично обґрунтовувати).
3. Проводити дослідження пошукового характеру, застосовувати нові педагогічні технології в педагогічному процесі.
4. Дотримуватися основ планування наукових досліджень, правил гігієни розумової праці та відпочинку.
5. Формувати вміння нестандартного мислення, пошуку нових кращих педагогічних рішень.
6. Організовувати наукову діяльність учнів на уроці та в позашкільний час.
7. Оприлюднювати результати власних педагогічних досліджень у фахових виданнях, дотримуючись принципів доброчесності.

Список використаних джерел

Нормативно-правова база:

1. Про освіту : Закон України редакція від 27.06.2024 № 2145-VIII. Верховна рада України : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 18.05.2024).
2. Концепція «Нова українська школа». *Інститут модернізації змісту освіти* : [сайт]. URL : <https://imzo.gov.ua/osvita/nush/> (дата звернення : 26.06.2024).
3. Навчально-методичні матеріали для педагогічних працівників [STEM-освіта]. *Інститут модернізації змісту освіти* : [сайт]. URL : <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/navchalno-metodichniy-materiali-dlya-vchiteliv/> (дата звернення : 26.06.2024).

Основні джерела:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Кловак Г. Т. Основи педагогічних досліджень : навч. посіб. для вищих педагогічних навчальних закладів. Чернігів : Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2003, 260 с.
3. Кузь В. Г. Підготовка педагогічних працівників у ВНЗ до роботи в сільському навчальному закладі. *Підготовка вчителя до впровадження нових технологій навчання в сільській початковій школі* : [монографія] / за заг. ред. Н. С. Побірченко. К. : Науковий світ, 2002. С. 10-28.
4. Логачевська С. П. Дійти до кожного учня / за ред. О. Я. Савченко.-К. : Радянська школа, 1990. 160 с.
5. Логачевська С. П. Диференціація у звичайному класі : посібник для вчителів, методистів, студентів / за ред. О. Я. Савченко. Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. 288 с.
6. Перетятко В. В. Методика викладання біології : навч. посіб. для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Біологія» освітньо-професійної програми «Біологія» / В. В. Перетятко. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. 143 с.
7. Побірченко Н. Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів у контексті реформування системи вищої педагогічної освіти. *Рідна школа*. 2003. №3. С. 3-5.
8. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Х: ХДПУ., 2001. 39 с.
9. Сафіулін В.Г. Організація навчально-виховного процесу в сучасній гімназії : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. К.: Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2001. 18 с.
10. Січко С., Кисельов С. Науково-дослідна робота у школах нового типу: організація, методика, результати : наук.-метод. посіб. К. : Бібліотечка "Першого вересня", 2000. 36 с.
11. Сисоєва С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня : автореф. дис. ... док. пед. наук: 13.00.04. К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. 1997. 35 с.

12. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. Вибрані твори в п'яти томах. Т.2. К.: Радянська школа, 1976. С. 419-656.
13. Шевцов І. Г., Козлова О. Г., Харламов Ю. І. Учителю про педагогічну інновацію : навч.-метод. посіб. Суми : ВТД "Університетська книга", 2001. 60 с.
14. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 3-тє вид., стер. К. : Знання-Прес, 2003. 295 с.

Список рекомендованих джерел для самостійного опрацювання

1. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підручник для науковця. К. : Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.
2. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Вибрані твори в п'яти томах. Т.4. К. : Радянська школа, 1977. С. 7-390.
3. Сухомлинський В. О. Народний учитель. Вибрані твори в п'яти томах. Т.5. К. : Радянська школа, 1977. С. 239-255.
4. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; наук. ред. О.І. Пометун. К. : Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.

Ірина РИБАК,

*методист відділу національного виховання,
позашкільної, громадянської, історичної освіти Донецького ОІППО*

Ольга ЛАВРУТ,

*професор кафедри суспільно-гуманітарної та медійної освіти
Донецького ОІППО, доктор історичних наук, доцент*

Владислав РУБЛЕНКО,

*учитель історії «Науковий ліцей міжнародних відносин II–III ступенів
Університету митної справи та фінансів» (м. Дніпро)*

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ (для вчителів суспільних дисциплін)

Школа повинна дати те, чого треба життю.

Михайло Грушевський

Сьогодні в житті дитини роль учителя є однією з головних, адже його діяльність не обмежується передачею академічних знань, а відкриває соціальні основи комунікації дитини зі світом. Головна складова ефективної роботи педагога та успішного результату – це навчання на практиці. Учителі повинні розвиватися відповідно до нових реалій та привчати до цього учнів. Тому запорука успішності у вивченні предметів – це наближати навчання до реального життя. У сучасних умовах вивчення історії, правознавства, громадянської освіти набуває актуальності, бо все гучніше в суспільстві лунають заклики про «повернення» власної історії, її дослідження в українській ретроспективі.

Однак, педагоги часто спостерігають у школярів байдужість до знань, небажання вчитися та пізнавати щось нове. Для вчителя випускних класів важливим залишається академічний результат кожного окремого учня, зокрема на ЗНО/НМТ. А показником успішності здобувача освіти є його готовність до спілкування та взаємодії на уроках, уміння ставити запитання та їх обговорювати. Прояв справжньої зацікавленості – це позаурочна активність учня, його залученість до виконання навчальних і дослідницьких проєктів, написання творчих робіт, участь в олімпіадах, конкурсах, турнірах.

Нова українська школа потребує оновленого вчителя, який не залишається осторонь нових підходів і технологій, постійно самовдосконалюється та розвивається. Реформа освіти передбачає зміну мислення вчителя, його підходів до планування і реалізації освітнього процесу та фахових